

ANDREA PITZER • Vladimir Nabokov

ANDREA PITZER Georgetown Üniversitesi'nden mezun oldu. 2009 yılında Modern Dil Derneği'nde Nabokov'un kurmacası üzerine sunum yaptı. Yazıları *USA Today*, *Slate* ve *Poet Lore* gibi gazete ve dergilerde yayımlandı. Hikâye anlatımıyla gazeteciliği birleştiren yazar, Harvard Üniversitesi'nin gazetecilik bölümüne bağlı olan Nieman Storyboard'u kurdu. *Vladimir Nabokov: Yazarın Gizli Tarihi*, çalışmalarına Washington DC'de devam eden yazarın ilk kitabı.

The Secret History of Vladimir Nabokov

© 2013 Andrea Pitzer

Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Agency aracılığıyla Pegasus Elliot Mackenzie Publishers Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2059 • Biyografi Dizisi 23

ISBN-13: 978-975-05-1645-0

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Ümran Küçükislamoglu

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI 1 Ocak 1960, Roma (Keystone/Getty Images)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DIZIN Ayla Karadağ

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ANDREA PITZER

Vladimir Nabokov

Yazarın Gizli Tarihi

The Secret History of Vladimir Nabokov

ÇEVİREN Yiğit Yavuz

Ölölere ve kayıp bir asrın hayallerine...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜRLER.....	9
GİRİŞ.....	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
Soljenitsin’i Beklerken.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	
Çocukluk.....	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Savaş.....	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Sürgün.....	109
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Sonrası.....	131
ALTINCI BÖLÜM	
Çöküş.....	165
YEDİNCİ BÖLÜM	
Araf.....	191
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Amerika.....	231

DOKUZUNCU BÖLÜM	
Savaştan Sonra	277
ONUNCU BÖLÜM	
Lolita	307
ON BİRİNCİ BÖLÜM	
Şöhret	335
ON İKİNCİ BÖLÜM	
Solgun Ateş	363
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Konuş, Hafıza	399
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Soljenitsin’i Beklerken	431
BİTİRİRKEN	479
DİZİN	483

TEŞEKKÜRLER

Kitap yazarları, yazma sürecini münzevice olarak niteler ama benim bu kitap için harcadığım süre boyunca, zekâlarına ve öngörülerine çok kıymet verdiğim birçok insan, sanal ortamda veya yakınımda bana eşlik etti. Bu kitabı tamamlamanın verdiği en büyük zevklerden biri, onlara buradan teşekkür etme imkânına kavuşmak.

Nabokov araştırmacıları topluluğu, dönütler, uyarıcı anlatılar, teşvikler bakımından son derece cömertti. St. Petersburg'daki Nabokov Müzesi'nin yöneticisi Tatyana Ponomareva'ya, Nabokov hakkındaki fikirleri ve Rus tarihine dair tartışmaları için bilhassa teşekkür etmek isterim. Soğuk Savaş edebiyatı üzerine çalışan Steven Belletto ve özel ilgi alanı *Solgun Ateş* olan Matthew Roth, neredeyse araştırmamın başından itibaren bana tavsiye ve yardımlarda bulundular. Maxim Shroyer de bu süre boyunca, Nabokov ve Yahudi meselesine dair sohbetlerde düşünceli, açık yürekli davrandı.

Yıllarca Vladimir ve Sergey Nabokov'un ilişkilerine kafa yoran Susan Elizabeth Sweeney, 2009'da beni Modern Dil Derneği'nin paneline dahil etme nezaketini gösterdi ve bu panelin sonunda ortaya çıkan makale hakkında bana dönüt sağladı. Söz konusu makale bir dergiye gönderildi; Zoran Kuzmano-

viç ve ismini bilmediğim okurlar, metni kabul edilmeden önce okuyup çok mühim düzeltmeler yaptılar. Modern Dil Derneği'nde kısa süreliğine karşılaştığım Gavriel Shapiro, Nabokov'un eserleriyle ilgili yeni yaklaşımlar hususunda muhteşem bir açık fikirliliğe sahipti. Sonradan araştırmamın bir kısmını görerek bana makul tavsiyelerde bulundu; ayrıca basılmak üzere olan, Nabokov'un babasıyla ilişkisini anlattığı kitabında yer alan önemli bir ayrıntıyı, cömertçe benimle paylaştı.

Leland de la Durantaye 2008'in başında, Nieman Gazetecilik Vakfı'nın üyesi olarak Harvard'da geçirdiğim yılın ortasında, verdiği Nabokov seminerine katılmama izin vermek nezaketini gösterdi. Brian Boyd da, araştırmamın ilk aylarında yönelttiğim, Nabokov ve Gulag'a ilişkin bir sürü soruyu cevaplandırmaktan geri durmadı. Leona Toker'la temas kurmamı o sağladı; Toker'ın bu iki alandaki uzmanlığı ve taslağını hazırladığım *Solgun Ateş* makalesi hakkındaki etraflı yazışmalarımız, beni söz konusu tarihin derinliklerine dalmaya yöneltti.

Akademik bir çalışma, genel okura hitap eden bir kitaba dönüşürken, Stacy Schiff, gizliliği ortadan kalkmış belgelerin tehlikelerine dikkatimi çekti; Véra Nabokov'un ailesi hakkında da benimle uzun uzun tartıştı. Michael Maar anlatmayı umduğum hikâyeyi derhal anlayarak, kitabı daha iyi hale getiren zekice tavsiyelerde bulundu.

Gulag ve Yahudi soykırımı uzmanlarının dünyasında, Michael Scammell bana danışmanlığımı sunarak Nabokov'la, Soljenitsin'le karşılaşmaları ve Sovyet dönemi siyasetine dair sorularımı nezaketle yanıtladı; daha sonra müsveddenin bir bölümüyle ilgili paha biçilmez dönütler sağladı. Neuengamme Toplama Kampı Müzesi'nin arşivcisi olan Reimer Möller benimle uzun saatler geçirdi; bu saatler zarfında, Sergey Nabokov'un tutuklu olduğu dönemde Neuengamme mahkûmlarının geçirdiği tipik bir günü yeniden canlandırdı.

Anne Applebaum, Gulag tarihini barındıran zihin deposunu telefon aracılığıyla talan etmeme izin vermek cömertliğini gösterdi ve bu kitapta yararlandığım birkaç paha biçilmez kaynağı önerdi. Steven Barnes, birlikte yediğimiz yemeklerde Lenin,

Stalin ve Gulag'da tutulan defterlerden bahsetti. Adam Hochschild, Rus İç Savaşı dönemindeki Kırım hakkında yararlı değerlendirmelerde bulundu. Guillaume de Syon, İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa ve Almanya'da Yahudi pasaportu taşıyanların yüzleştiği karmaşık kısıtlamaları anlamama yardımcı oldu.

Nabokov'un kız kardeşi Olga'nın torunu Vladimir Petkeviç benimle Prag'da konuştu ve daha sonra uzaktan, bu projeyi ilerletmeme yardımcı oldu; zamanı, sabrı ve bazı aile fotoğraflarını kullanmama izin vermesi dolayısıyla ona müteşekkirim. Lev Grosman, Sergey Nabokov'un hayatına ilişkin arşiv malzemelerini benimle paylaşma inceliğini gösterdi.

Çevirmenler araştırmamda çok önemli bir rol oynadı. Bunların şahı olan, araştırma asistanım Azat Oganessian, Berlin'deki Rus gazetesi *Rul'dan* aldığım bir sürü makaleyi tarayıp çevirdi; ayrıca bu projeye destek olmak için, kendi başına çeşitli kütüphanelere gitti. Christine Keck ve Valia Lestou Almanca makaleleri ve mektupları cömertçe tercüme etti. Ted Whang benim için Çekçe mektuplar hazırladı. Totaliter Rejimlerin İncelenmesi Enstitüsü'nden Adam Hradilek, Gulag'dan sağ çıkan biriyle bağlantı kurmamı sağladı ve Gulag'la ilgili, sonradan çok işime yarayacak Çek kayıtlarını çevirdi. Bir grup insan gerekli anlarda bana çeviriler yaptı, tavsiyelerle bulundu: Maria Balinska (Lehçe), Anna Badkhen (Rusça), David Hertz (Almanca) ve Chris König (Almanca); onlara minnettarım.

Çevirmen ve rehberler seyahatlerimin belli noktalarında vazgeçilmezdi; bilhassa St. Petersburg'daki Fedor Timofeev ile Çek Cumhuriyeti'ndeki Helena Šípkova-Safari. Helena'nın zekâsı ve heveskârlığı olmasa, taşranın iç bölgelerine kadar girmek budalaca bir serüven haline gelecekti.

Birçok kütüphaneci ve arşiv görevlisi bu kitaba destek oldu: Kongre Kütüphanesi'nden Peter Armenti ve Travis Westly; New York Halk Kütüphanesi Berg Koleksiyonu'ndan Isaac Gewirtz, Anne Garner ve Rebecca Filner; Maryland Üniversitesi'ndeki Hornbake Kütüphanesi Özel Koleksiyonlar görevlisi Ann L. Hudak; Berlin'deki Bundesarchiv-Filmarchiv'den

M. Kiel; Wellesley College Arşivleri'nden Jane A. Callahan; Kanada Ulusal Savunma Karargâhu Tarih ve Miras Müdürlüğü'nden Charles Rhéaume; ABD Vatandaşlık ve Göçmenlik Bürosu'nun soy kütüğü araştırmaları bölümünden Demetrius Marshall; Neuengamme Toplama Kampı Müzesi, St. Petersburg'daki Nabokov Müzesi, Memory of Nations, Vassar Vollege Kütüphanesi, Rusya Memoryal Derneği, Hoover Institution, ABD Ulusal Arşivi, Harvard Widener Kütüphanesi, Harvard Ernst Mayr Karşılaştırmalı Zoooji Müzesi Kütüphanesi, George Manson Üniversitesi Fenwick Kütüphanesi, Virginia'daki Arlington County ve Fairfax County kütüphanelerinin çeşitli bölümleri ve İsviçre'deki Montreux belediye kütüphanesinin çalışanları. Ayrıca Montreux Palace Oteli personeline nazik yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

Başka yazarların eserlerine gelince: Véra ve Vladimir Nabokov'un biyografları Stacy Schiff, Brian Boyd, Andrew Field'a; uzun yıllar boyunca Nabokov'un eserlerinde Yahudi izleğinin önemini araştıran Maxim Shroyer'a; yine, Aleksandr Soljenitsin'in biyografi ve Nabokov'un iki Rusça romanının çevirmeni olan Michael Scammell'e şükran borçluyum. Dieter Zimmer'e, dünya olayları bağlamında Nabokov'un yaşam kronolojisini oluşturduğum sırada bana çok zaman kazandıran, Nabokov ve ailesinin ikâmetgâhlarını ve soyağaçlarını gösterir çevrimiçi liste ve tablolar için teşekkür ederim.

Elektronik araştırmalar çağında yaşıyor olmama ne kadar şükretsem azdır. Rus tarihinin ve insan hakları örgütü Memoryal'in dijital koleksiyonları, Yad Vashem Merkezi'nin Shoah kurbanlarına dair merkezî veri tabanı, *The New York Times*'in araştırmaya açık arşivleri, paha biçilmez bilgiler sağladı. Binlerce kez eriştiğim elektronik veri tabanları, yararlı sonuçlar verdi. Dijital kaynaklar olmadan, bu kitabı yazmak on yıllar alırdı.

Mike Adler'ın paylaştığı araştırmalar, bilhassa bazı toplama kampı haritaları da çok faydalı oldu. Peter Davis, Justin Kaplan, Anne Bernays, Rose Moss, Thorne Anderson, Marcela Valdes, Alicia Anstead ve Vasil Derduk bana çeşitli biçimlerde teşekkür, dönüt ve yardım sağladılar.

Müsveddemi okuyan samimi ve cömert kişiler olmadan, bu kitap çok şey kaybederdi. Halihazırda andığımız kişiler dışında, Brian Snyder, Paul Lombardo, Mark Johnson, Christopher Goffard, Mary Newsom, John Ptak ve Beth Filiano'ya teşekkür etmek isterim.

2008'de bu projeyi başlatmamı mümkün kılan Harvard'daki Nieman Gazetecilik Vakfı'nın mevcut ve sabık çalışanlarına şükranım çok büyük. 2011 senesinde vakfın müdürlüğünü yürüten Bob Giles, başından itibaren bu projeyi destekledi.

Bağımsız bir araştırmacı olarak önümde bir yol açan Adrienne Mayor, beni Veritas Kitap Ajansı'ndan Katherine Boyle ile tanıştırmak, bu kitabın gün yüzüne çıkmasına yardımcı oldu. Katie bu projeyi hiç yorulmadan el üstünde tuttu, zorlu denizlerde ilerlememi sağladı, engin bir destek kaynağı oldu bana.

Çalışmama gösterdikleri inançla beni mahcup eden, Pegasus Books'tan Clairborne Hancock, Jessica Case ve Maia Larson'a müteşekkirim. Editörüm Jessica, bu kitaba güzellik, incelik katan birçok akıllıca öneride bulundu. Maria Fernandez tasarım sihrini ortaya koyarken, Phil Gaskill müsveddeyi redakte ederek şekillendirdi.

Kişisel düzeyde, bu proje hayatımda büyük iz bıraktı. Arkadaşlarımın ve ailemin desteği olmaksızın, yazılamazdı. Gecenin geç saatlerindeki sohbetlerimiz, geçici olarak işgal ettiğim konuk odaları, tedarik ettikleri yemekler, çocuklara göz kulak olmaları ve yaptıkları tezahüratlardan ötürü Peter ve Kathy Vergano, Bob ve Patricia Pitzer, Sharon ve Frank Mauzey, Rob Pitzer, Cecile Pratt, Gwynn Dujardin, Tom Schumacher, Karen Aldana, Matt Olson, Danielle Tezcan, Gaiutra Bahadur, Lisa Noone, Beth Macy, Kelly King, Kristina Cartwright ve Patricia Ricapa'ya şükranlarımı ifade etmek isterim.

Son olarak, çalışmama herkesten fazla katkıda bulunanlara teşekkürler: çocuklarım David ve Kate'e; dünyayı dolaşım araştırma yapabilmem, yazabilmem için maddi-manevi birçok şeyden feragat eden eşim Dan'e. Son beş yılda bilhassa Dan, bu hikâyenin anlatılması gerektiğine inanmaktan hiç vazgeçmeyecek, bana şahane bir armağan sundu.

* * *

Dünya yüzünde birçok kurum ve birey harika işler yapıyor olsa da, geçmişin ayrıntılarını korumak ve o geçmişin günümüzde oynadığı rolü değerlendirmek için, yapılması gereken daha birçok şey var. Yazarın bu kitaptan elde edecekleri, ilgili hayır kuruluşlarına bağışlanacak, Nabokov'la bağlantılı örgütlerle Yahudi soykırımı ve Gulag odaklı anma toplulukları arasında eşit olarak bölünecektir. Ayrıntıları öğrenmek ya da nasıl bağışta bulunacağımızı öğrenmek için, lütfen www.nabokovsecrethistory.com adresini ziyaret ediniz.

GİRİŞ

Neva Irmağı, geniş bir kanal boyunca doğudan batıya doğru akarak, imparatorluk döneminde Rusya'ya başkentlik etmiş olan St. Petersburg'un kanallarına karışır. Kresti Hapishanesi'ne varmadan hemen önce bir U dönüşü yapan akarsu, Mars Alanı'nı ve Kışlık Sarayı geçtikten sonra, daha zarif bir kıvrımla Petro ve Pavel Kalesi'nin duvarlarına doğru ilerler; kalenin öte tarafından, Vladimir Nabokov'un çocukluğunu geçirdiği eve bir kilometreden daha az mesafedeki kıyının önünden dolanıp geçer.

Nabokov'un doğduğu ve şimdi müze olan ev, köleler eliyle kurulmuş, barok tarzı bir ihtişamla bezeli mühendislik ürünü şehrin merkezinde, yine mühendislik ürünü bir adanın orta yerinde, ıslah edilmiş bataklık arazide yer alıyor. Evin bu konumu, Nabokov'un eserlerine çok yaraşiyor.

2011'de, yani bu kitap için araştırma yaptığım senelerin dördüncüsünde, öğrenebileceğim şeyleri görmek üzere Nabokov'un doğduğu şehre gittim. Son yıllarda çok sayıda bina restore edilmiş; 21. yüzyılın St. Petersburg'unda, uzayıp giden Saray Meydanı'nı gece vakti çerçeveleyen ışıklardan tutun, Yeni-Diriliş Kilisesi'nin gökkuşağı misali rengârenk kubbelerine değin bir sürü manzara karşısında afallamaksızın, iki bina boyunca ilerlemenin imkânı yoktur.

Bunun şimdiye kadar gördüğüm en güzel şehir olduğunu düşündüm hemen. Lakin St. Petersburg hâlâ bir imparatorluk şehri havasındaydı; bu ölçekte bir şehir, nice canı ve serveti umursamazca harcamaya gönüllü bir hanedan tarafından inşa edilebilirdi ancak.

Nabokov Müzesi'nin yöneticisi Tatyana Ponomarevna, gezimin iki gününde bana rehberlik etme nezaketini gösterdi. Beni, Nabokov'un babasının görev yaptığı Birinci Duma'nın toplanma yeri olan Tavrida Sarayı'na götürdü; Birinci Duma, sadece üç ay içinde Çar tarafından nihayetlendirilen bir anayasal monarşi denemesiydi. Tenişev Okulu'nun eski yerine gittik; burada yeniyetme Nabokov, Rus siyasetine olan ilgi yoksunluğundan ötürü, bir yabancı gözüyle bakılıp alaylara maruz kalmıştı. Yazarın, daha sonra *Maşenka* romanında ölümsüzleştirdiği ilk aşkı Lyusa ile kışın yürüdüğü parkı gördük. Sürgünlük yıllarında Berlin'de Nabokov'la tanışıp, sonradan onunla evlenen Véra Slonim'in çocukluk apartmanının önünden geçtik.

Diğer ülkelere yaptığım seyahatlerde, Nabokov'un yaşam ve aile hikâyesinin hem doğduğu şehirdeki siyasi kargaşalarla, hem de kırk bir yaşına dek hayatını sürdürdüğü her ülkede demokrasinin çöküşüyle, tekrar tekrar nasıl kesiştiğini hatırladım. Bu bilgiye zaten sahip olsam da, St. Petersburg'dan, Berlin'den, Paris'ten ayrılmak ve Vladimir Nabokov'un Avrupa'nın en muhteşem şehirlerini birbiri ardına terk edişini, bir veba gibi peşinden gelen istikrarsızlıktan kaçışını tasavvur etmek çok farklı bir şeydi.

* ✨ *

Nabokov'u üniversite öğrencisiyken okumaya başladığımda onun, "kürek mahkûmları"* olarak nitelediği karakterlerine nasıl hor davrandığını görmekten büyük rahatsızlık duymuştum. Şiddeti, seksi ya da hoş olmayan roman kahramanlarını kafaya takmamıştım –islah olmalarını bile beklememiştim– ama kitaplarındaki olayların ve insanların bir ehemmiyet taşımasını istemiştim. Nabokov'dan yarattıklarını sevdiğini belli etmesini, daha yakından bakınca da, karakterlerinin, onun bi-

çemsel maharetlerine kayıtsız şartsız boyun eğmenin ötesinde bir şeyler sunmasını istemiştım.

Nabokov'a bir yetişkin olarak döndüğüm zaman, tarzını kendi içinde daha ikna edici bulmuştım. Üslubu önemseyen bir insan, ülkesinden ayrı düşmüş genç Martin'in Sonya'ya duyduğu karşılıksız aşkı anlatan *Glory* (Şan) romanından alınmış şu bölüm karşısında nasıl şaşkınlığa düşmesin?

Martin kendine engel olamıyordu. Koridora çıkınca Sonya'nın flamingo renkli bir elbise içinde, elinde tüylü bir yelpazeyle, siyah saçlarını parlak bir şeyle sarmış halde sekerek basamaklardan indiğini gördü. Oda kapısını açık, ışığı yanık bırakmıştı. Odasında, patlayan bir tabancanın çıkardığı dumana benzer bir pudra bulutçuğu kalmıştı; oracıkta öldürülen çorap, sandalyenin altında yatıyordu; gardrobun rengârenk bağırıakları halının üzerine saçılmıştı."

Ben dahil birçok yazar, Nabokov'un en az bilinen kitaplarından öylesine alınımvermiş böylesi dört cümleyi, bu yarım paragrafi yazmayı başarabilse, şükran içinde gözyaşları döker. Bir yetişkin olarak Nabokov'u okumayı sürdürdükçe, on sekiz yaşındayken özlemine çektiğim şeyin oralarda bir yerde, fakat saklı olarak durduğundan şüphelenmeye başladım. Sonraları, Nabokov'un eserlerini tarihsel bir bağlama oturtma fikriyle içim içimi yerken, aslında onun romanlarında birçok şeyin –hayal edebileceğimden çok daha fazlasının– saklı durduğu ortaya çıktı.

Artık Nabokov'un, sırf kendi zevki için devamlı surette karakterlerine korkunç şeyler yaşattığına inanmamakla beraber, onun şefkatli bir yüreği olduğuna da inanmıyorum. Ama Nabokov'un eserlerinde öfke ve şefkat çoğu zaman kendini belli etmeden, yan yana durur. Yazar, ömrünün –hem dünyanın hem de kendisinin– tüm acılarını romanlarında muhafaza etmek için emsali görülmemiş bir yaklaşım benimsemiştir.

Zarif biyografisi *Konus*, *Hafıza'yı* okumuş olanlar, Nabokov'un Bolşevik Rusya'dan, Yahudi soykırımından ve işgal altındaki Fransa'dan kılpayı kaçtığını bilirler zaten; dostlarının, aile bireylerinin nasıl korkunç bir politik şiddete maruz kaldık-

larını, nasıl susturulduklarını da. O şiddetin, o tarihin nitelikleri kaybolursa, söz konusu olayların Nabokov'un hikâyelerine nüfuz etme biçimleri de kaybolur. O zaman yazarın eserlerinin bir katmanı olduğu gibi silinip gider.

Bu kayıp, unutulmuş ve bazen gizli kalmış tarih, Nabokov'un kırk yıllık kariyeri boyunca, hem besleyip hem reddettiği "sanat için sanat" görüntüsünün ardında, hep kendi çağının dehşetini ayrıntılandırıldığını, Gulag'ın* ve Yahudi soykırımının yıkıcı gücüne dikkatini verdiği gösteriyor.

Bu yerel düzeyde, hukuk davalarının, FBI dosyalarının ve Nazi propagandasının, *Lolita*'daki ince göndermelere ışık tuttuğu anlamına gelir. Kızıl Haç kayıtları, *Cinnet*'te saklı devrim travmasını akla getirir. *New York Times* makaleleri, *Solgun Ateş'in* baştan sona farklı şekilde okunabileceğine işaret eder. Küresel düzeydeyse, herhangi bir siyasi topluluğa bağlanmak hususunda çok ikircikli olan Nabokov'un tanık olduğu ya da hatırladığı olaylara tepki verdiği, yahut unutulup gitmeden önce bunları muhafaza etmek istercesine söz konusu olayları eserlerinde işlediği, aşikâr hale gelir.

Lakin okurlar Nabokov'un sarsıcı mevzularına ve bir havai fişek gösterisini andıran dil kullanımına odaklandığı için, andığım ayrıntılar *unutulmuştur*. Bu kitap, o unutulmuş ayrıntıları bulup çıkarmak için bir girişimdir.

Ya *Lolita*, Humbert Humbert'in on iki yaşındaki bir kıza yönelik cinsel tacizinin yanı sıra, küresel Yahudi düşmanlığının da hikâyesi ise? Ya *Solgun Ateş*, Rus Gulag'ının ölümlerine yazılmış bir aşk mektubuysa? Ya Nabokov'un kırk yıl boyunca yazdığı eserlerde, onun dünyasını mahveden hapisanelere ve kamplara direnenler için düzölmüş bir ağıt varsa?

Nabokov farklı insanlara farklı yüzlerini gösterir; bu kitap da belirli bir hikâyenin peşinden gidiyor. Vladimir ve Véra Nabokov'un biyografisini yazanların ulaştığı muazzam, aşılması zor başarıyı tekrarlamaya çalışmıyor. Kelebeklere ya da Nabokov'un ahiret hakkındaki düşüncelerine dair bir çalışma değil; her iki başlığın da hiç şüphesiz Nabokov için çok önemli olmasına rağmen. Bu hem yazarın kendisine, hem de onun çevresin-

deki dünyaya dair bir hikâye; destansı olayların ve aile tarihinin, kendilerini hiç göstermeden, olağanüstü bir edebiyata nasıl sızdıklarına bir bakış.

Bu kitap biyografiden tarihe, eleştiriye kadar uzanan geniş bir alanı kapsıyor. İlk bölümden sonra, Nabokov'un hayatı doğumdan ölüme kadar gözler önüne seriliyor. Başlangıçta yeni yüzyılın fırtınalı hadiseleri, Nabokov'un gençliğinin hikâyesini gölgelemiş gibiydi. Irksal nefret ve toplama kampları, Avrupa'yı istila ederken, onun dünyasına –ve eserlerine– de adım adım yaklaşıyordu. İlk bölümlerde nakledilen birçok olayın önemi, ancak Nabokov İngilizce olarak yazmaya başlayıp da geçmiş ve kaybolan her şeyi harikulade bir yaratıcılıkla kaynaştırarak, sihirle ve tozla, dehşetli masallar yaratınca açığa çıktı.

Sevdiği herkes kaçıp kurtulmayı başaramamıştır; dolayısıyla Nabokov'un tarihten faydalanması hiç şaşırtıcı değildir. En muhteşem romanlarını oluştururken, kişisel ve politik trajediler iç içe geçer.

Bu tarih içinde Nabokov'un, edebiyatta okurun yerini tekrar keşrettiğini, içine *bambaşka* hikâyelerin saklandığı zekice anlatılar içeren kitaplar yarattığını görürüz. Bu içsel Nabokov, mazi karşısında, dünyaya yansıtığından çok daha hassastır; ama içimizi rahatlatmaya niyeti yoktur. Saklı hikâyeleri, bize insan olmaya ve sanatla etkileşim biçimimize dair çok derinlikli şeyler öğretir.

Burada Nabokov'un hayat hikâyesinin çoğu, çağdaşlarıyla yan yanalık içinde sunuluyor. İvan Bunin, Nabokov onun yerini alıp da Rusya hakkında başkaları gibi değil, sadece kendi bildiği gibi yazmaya karar verinceye dek, göçmen Rus edebiyatı üzerinde hâkimiyet sahibiydi. Nabokov'un kuzeni Nicholas da Rusya ve Batı Avrupa'dan Amerika'ya geçti ve benzer şekilde, 1937 yılında bir hayat kriziyle yüzleşti; ama bu krizin ardından çok farklı seçimlerde bulundu. Walter Duranty'nin yeni palazlanan Sovyet devletinden geçtiği haberler, eğitilmiş Amerikalıların görüşlerini derinden etkilemiş, SSCB'ye yönelik, Nabokov'u yeise sürükleyen bir körlüğün temellerini atmıştı. Ede-

biyata gönülden bağlı olmakla birlikte, onu çok farklı şekilde yorumlayan –esasen tarihi de farklı şekilde anlayan– eleştirilen Edmund Wilson, Nabokov’u kendini açık seçik tanımlamaya zorlamıştı.

Nabokov’un diğer çağdaşları arasında, bazen şerefli bazen de bencilce sebeplerle, maharetlerini tamamen siyasetin hizmetine sunmuş sinemacılar ve yazarlar vardı. Bu mukayeselerin tümüyle dışında kalan isim, Aleksandr Soljenitsin’di; kitaplarıyla 20. yüzyılın okurlarını dehşete düşürüp keyfini kaçırان diğer Rus sürgünü. Vladimir Nabokov’la, tasavvur edilemeyecek kadar çok ortak noktası bulunan bir adam.

* * *

2011 senesinde, St. Petersburg’daki ilk günümde bana, St. Petersburg Devlet Üniversitesi’ndeki bir profesörün oğlu eşlik etti. Beni belli başlı mekânlara götürdü; dilek listemin en tepesinde hapishaneler vardı.

Vladimir Nabokov’un evinde buluşup, Neva boyunca ilerlemeye koyularak, vaktiyle pek çok yazarın, devrimcinin hapsedildiği Petro ve Pavel Kalesi’ne gittik. Nabokov sülalesinden biri, eskiden buranın komutanıymış. Zifiri karanlık bir hücrede dikildiğimiz sırada, Fedor cebinde çakmağını aramaya ve tarihteki olaylardan bahsetmeye başladı. Sovyetler Birliği’ndeki hayatı anımsamayacak denli gençti.

Tekrar gün ışığına çıkıp, ırmak boyunca yürümeye devam ettik. El kitabım ayrıca, Nabokov’un babasının, 1908 yılında Çar İkinci Nikolay tarafından hücre hapsine konulduğu Kresti Hapishanesi’nde bir müze bulunduğunu belirtiyordu.

Fedor önce, gidip gitmemek hususunda tereddüt etti –orada bir müze bulunduğunu hiç duymamıştı– ama sonunda rıza gösterdi. Yolda konuştuğumuz esnada onun, Kresti’nin hâlâ bir hapishane, fiilen bir hapishane olduğunu, dolayısıyla çoğu insanın oraya gitmemeyi tercih edeceğini açıklamaya çalıştığını anladım.

Yine de gitmeye hevesliydi; Kresti’nin kırmızı tuğlalı dış duvarlarına ve binalarına gelinceye değin yürüdük. Nabokov’un

babası burada cezasını çekerken, tesisin yenilikçi tasarımı, hapishaneciliğe getirdiği modern yaklaşımdan dolayı övülüyordu; ama 2010 yılı itibarıyla bu binalar, herhangi bir orta boy Amerikan şehrinin merkezindeki fabrikalar ya da konutların görünümündeydi; fazladan birkaç süslü tuğla eklenmişti sadece. Kresti bugün, Avrupa'nın faal durumdaki en büyük hapis-hanesi.

Ana kapıyı bulmakta zorlandık ama sonunda, binanın yan tarafındaki kilitlenmemiş bir kapıdan içeri girebildik. Kapı, alçısındaki eksikleri grafitilerle kapatılmış bir döner merdiven boşluğuna açılıyordu. Merdivenden çıktık. Bir-iki kat sonra, pişen yemeklerin kokusu geldi burnumuza. Bina tuhaf şekilde sessizdi. Tehlikede olduğumuz söylenemezdi ama aslında gelmememiz icap eden bir yerde bulunduğumuz, buraya izinsiz girdiğimiz hissine kapılmıştım.

Dışarıda, saatlerin yazılı olduğu tabelanın önünden geçen yolda, birkaç kişi duruyordu; bunların arasındaki yetişkin bir adamla bir çocuk, sanki müzeye değil de mahpuslardan birini ziyarete gelmiş gibiydiler. Tesiste mahkûmların bulunduğunu anlamıştım; fakat içeri girmek için bekleyen arkadaşların ve ailelerin görüntüsü bir şekilde, şimdiki zamanı geçmişle çakıştırmıştı. Ayrılmaya karar verdik.

O gün müzeyi görmem mümkün olmadı ve bir daha da Kresti'ye gitmedim. Tarihle bağları böyle sıkı olan bir yerde şehir manzarası, geçmişi yeterince muhafaza ediyor; şehir başlı başına bir müze zaten.

Rusya'daki son günümde, görmeden ayrılmaya katlanamayacağım tüm mekânlara uğramak gayretiyle, yirmi kilometreden fazla yol yürüdüm. Bilhassa, St. Petersburg'un ilk toplama kamplarından birinin kurulduğu yerin yanbaşındaki, şekerlemeler gibi pembe ve beyaz çizgili kiliseyi ziyaret etmek istiyordum. Şehrin kanlı tarihi, anıtsal güzelliğiyle tezat içinde değildi; ikisi yan yana, aynı şeyin ayrılmaz parçaları olarak duruyorlardı.¹

1 Çesminskaya Sarayı'ndaki Gaziler Hastanesi, St. Petersburg'un güney kısmındaki Çesminskaya Kilisesi'nin hemen yanındadır.

O gün öğleden sonra, bu kez su toplamış ayaklarla yine yağmura yakalanmışken, bana öyle geldi ki, Nabokov bilerek ya da bilmeyerek, doğduğu şehrin mimari yapısını benzersiz bir edebiyat modeli kurmak için kullanmıştır; bu şehir öyle bir yer ki, müzeye gidiyorum derken, bir hapisane gardiyanının kapı eşiğine varabilirsiniz.² Tüm bu enfes biçimler ve şatafatlı buluşlar, saklamak zorunda oldukları tarihe birebir denk düşmektedir.

2 Müze ziyaretine giderken yolu bir Rus polis devletine düşen kişinin anlatısı için, “A Visit to a Museum” (Müze Ziyareti) hikâyesine bakınız.

Soljenitsin'i Beklerken

1

6 Ekim 1974'te, Rus romancı Vladimir Nabokov'la eşi Véra, İsviçre'nin Montreux Palace Oteli'ndeki hususi bir yemek odasında oturmuşlar, Aleksandr Soljenitsin'in öğle yemeği için onlara katılmasını bekliyorlardı. İki adam daha önce hiç karşılaşmamıştı.

Nabokovlar on üç yıldır, Cenevre Gölü'nün doğu sahilindeki gösterişli Palace Oteli'nde yaşamaktaydılar. Bütün bu yıllar boyunca nice kişi, ustayla görüşebilmek umuduyla edebiyatın hac yollarına düşerek Montreux'ye gelmişti. Nabokov, onunla tanışma şansını yakalayanların sorularını dinleyip, ıg-neleyici, latifeli yanıtlar vermişti. Öğle yemeği vaktinde dünyanın en ünlü söz ustalarından biriyle kahve, çay ya da *grappa* için ziyaretçiler, onun örtük yanıtlarındaki gizli manayı çözmeye çalışmışlardı. Nabokov kelebeklerin, onlar Nabokov'un peşine düşmüşler, otelin arka tarafındaki dağ yamaçlarına tırmanmışlardı.

Yetmiş beş yaşındaki Nabokov, kendini Rus ve Amerikalı olarak kabul etse de, başka bir ülkede tuttuğu otel odasında yaşamayı seçmiş, nefes kesici bir hızla yeni kitaplar ve çeviriler

Aleksandr Soljenitsin 1973'te, sınırdışı edilerek Batı'ya gidişinden önceki sene.

üzerinde çalışmaya devam etmişti; aslında on yılı aşkın zaman önce *Lolita*'nın kazandığı başarı, mali açıdan bu çalışmayı gereksiz kılıyordu. Kendisine kur yapılmasına, varlığıyla konuklarına haz vermeye alışmıştı. Ama Soljenitsin'in ziyareti, farklı bir durumdu.

6 Ekim sabahının yağmurlu olacağı önceden belliydi; fakat Zürih'in güneyindeki yolda havanın nasıl olacağı, Soljenitsin için ehemmiyet taşımıyordu belki de. Soljenitsin daha sekiz ay öncesine kadar, Sovyetler Birliği'ne ihanet ettiği suçlamasıyla, Moskova'daki Lefortovo Hapishanesi'ndeki bir hücrede tu-

tılmaktaydı. Tutukluluğunu takiben ülkeden çıkarılması can yakıcıydı, ama Soljenitsin, sürgünden daha kalıcı cezaların da mevcut olduğunu biliyordu.

Soljenitsin Sovyet liderleriyle yüz yüze gelebilmeyi hayal etmiş, doğru zamanda doğru kişi tarafından uygulanacak kuvvetin tüm baskı sistemini devirebileceğine, en azından bu sistemin yıkımını başlatabileceğine inanmıştı. Lakin sınır dışı edilerek Almanya'nın Frankfurt şehrine gitmek, nereye varacağı belli olmayan bir hayata başlamak zorunda kaldı. Hapisten çıkmıştı; artık Politbüro'ya meydan okuyamaz, Sovyet lideri Leonid Brejnev'le baş başa görüşemezdi. Bu yeni dünyada yolunu bulmaya çalışarak geçirdiği bir bahar ve yaz mevsiminden sonra, eşi Natalya'yla İsviçre'nin kırlarına doğru seyahate çıktı. Montreux'de, zarif Grand Rue üzerindeydi şimdi; dünyanın en ünlü yazarlarından birini görmeye gidiyordu; daha iki sene önce bizzat kendisini kendisinin Nobel Ödülü'ne aday gösterdiği kişiyi. Ancak gergindi Soljenitsin.

O sırada, *Gulag Takımadaları*'nı yazan adamla *Lolita*'nın yazarından daha büyük edebiyat yıldızları bulmak pek zordu. İkisi de Rustu, fakat on dokuz yıl arayla doğdukları için, ayrı ayrı evrenlerde yaşamaya yazgılıydılar. Nabokov, Çar'ın ve imparatorluğun son günlerinde reşit olmuştu; Rusya'yı Bolşeviklere bırakarak, makineli tüfek ateşi altında denize açılıp gitmişlerdi. O günlerde, küçük Soljenitsin yürümeyi bile öğrenmemişti daha. Sovyet devletinde büyüyen Soljenitsin, bir korku imparatorluğunu ifşa etmek ve onu ebediyen yok etmek misyonuyla Demir Perde'nin ötesine geçinceye dek, yıllarca toplama kampalarında, hapisanelerde kalmıştı.

İki adamın kişisel tarihleri kadar, dış görünüşleri de birbirinden farklıydı. Nabokov kara kuru bir göçmen iken, pekmezli şekerler ve modern protezler sayesinde tombul, yumuşak havalı bir profesöre dönüşmüştü; Soljenitsin ise yaralı alnı, başına buyruk saçları ve peygamberlere yaraşır sakalıyla, daha ele avuca sığmaz bir görünüşe sahipti. Eserlerindeki ses de birbirinden çok ayrıydı: Nabokov'un zarif diline ve şatafatlı deney-

ciliğine karşın, Soljenitsin'in dili açık bir öfke içeriyor ve doğrudan duygulara sesleniyordu.

En ünlü kitaplarının niteliği bile birbirine karşıt gibiydi. *Gulag Takımadaları* Sovyet toplama kampları sisteminin tüm tarihini izliyor, sahip olunan gücün nasıl istismar edildiğini desantı bir ölçekte, apaçık biçimde sergiliyordu; Nabokov'un *Lolita* romanı ise daha bireysel bir dehşetin, bir insanın başka bir insana, bile isteye uyguladığı gaddarlığın haritasını çıkarıyordu. Orta yaşlı bir adamın genç bir kızla ilgili cinsel saplantısının mikroskobik düzeyde teferruatlı anlatımı olan *Lolita*, farklı kişilerce “komik”, “yüzyılımızın tek inandırıcı aşk hikâyesi” ve “okuduğum en müstehcen kitap” diye nitelendirildi. Humbert Humbert'in iki yıl boyunca üvey kızını cinsel yönden istismar edişini konu edinen kitap, iki karakterin ilişkisini, kızın başka bir adamla kaçışını ve Humbert'in rakibinden intikam alışını amansız, canlı bir dille anlatıyordu. Anlatıcının bir çocuğa duyduğu arzuyu ve onunla yaşadıklarını betimleyişindeki açıklık, kitabı skandalların arasından ölümsüzlüğe doğru taşıdı.¹

Lolita'nın, Amerika'daki çok satanlar listesindeki uzun hükümlürlüğü 1958 yılında başladı; o zamana kadar Nabokov zaten, Atlantik'in her iki yakasındaki eleştirmenlerin ilgisini çekmişti. Ama adını önce kötüye çıkaran, sonra da ona şöhret kazandıran, çekici bir genç kızla ilgili bu romanı –ve Stanley Kubrick'in romandan uyarladığı riskli film– oldu. Avustralya'da, Buenos Aires'te ve Cincinnati Halk Kütüphanesi'nde yasaklanan kitap, Amerika'da ilk üç hafta içinde, *Rüzgâr Gibi Geçti*'den bu yana basılmış tüm kitaplardan daha fazla satıldı.

Soljenitsin, *Gulag Takımadaları*'nda tamamen Sovyetler'e özgü bir coğrafyanın haritasını çıkarıyor, Nabokov ise *Lolita*'da savaş sonrası Amerika'nın manzarasını gözler önüne seriyordu. Onun takımadaları, tamamıyla farklıydı; bunlarda yol üzerindeki moteller, sanatoryumlar, otel kongreleri, popüler psikolo-

1 *Lolita*'yla ilgili değerlendirmeler: “komik”, William Styron; “yüzyılımızın tek inandırıcı aşk hikâyesi”, *Vanity Fair*; “okuduğum en müstehcen kitap”, *Sunday Express*'in editörü John Gordon.

ji, avare göçmenler, Kansalı bir berber, tek kollu bir gazi, Safeway süpermarketleri ve eczaneler, kaba sofı kitap kulüpleri ve bezdirici bir dindarlık vardı. Bu anlı şanlı, görkemli, müsama-hasız, zihin boşluğu yaratan arka plan, tıpkı Soljenitsin'in konu edindiğı ülke gibi, bir ihanet ve çürüme hikâyesine kusursuz biçimde uygun düşünüyordu.

Lolita'nın muazzam başarısından sonra Nabokov, kitabın hem sinemaya uyarlama hem de basım haklarının her birini altı haneli rakamlara sattı. Hollywood'a giderek, John Wayne ve Marilyn Monroe'yla vakit geçirdi; John Wayne'i filmlerinden hatırlayamamış, Monroe'yu ise hatırlamıştı. Amerika'daki üniversite profesörlüğü kariyerini bıraktı, *New Yorker* kariatürlerine ve televizyondaki komedi programlarına konu oldu. Uluslararası seyahatlerinde basının ilgisi üzerinden eksik olmadı ve kıtanın her yerinde, hakkında beş-altı dilde yazılar çıktı.²

Nabokov'un maneviyatı sorgulanır olmuştu (*New York Times*'daki bir eleştiride, "yoz biri olduğu apaçık" deniyordu onun için) ama zaman içinde, aleyhinde konuşanlar bağnaz ve sıkıcı insanlar olarak algılanmaya, böyleleriyle dalga geçilmeye başlandı. *Lolita*'nın yaratılışını takip eden hareketli cinsellik dönemi Nabokov'un eseri olmasa da, bu dönemin getirileri sonraki yıllarda kitapla ilgili algıyı etkiledi. Soljenitsin Almanya'ya vardığı sırada *Lolita*, hafifmeşrep küçük kızlara düşünün yaşlı adamlara dair sürüyle hikâyenin ayrılmaz parçası haline gelmişti. Nabokov'un gözde sözlüğü Webster, sonunda *Lolita*'nın ismine, biraz eğreti duran, "erken gelişmiş baştan çıkarıcı kız" tanımıyla yer verdi.³

Kitabın dilsel zenginliği ve gücü, onu yaratıcısından bağımsız anlamlar kazandığı bir varoluşa sürükledi. Nabokov bu küçük kızın, yarattığı kürek mahkûmu karakterlerin en saf ve masumlarından biri olduğunu ne kadar anlatmaya çalışsa boş-

2 "John Wayne ve Marilyn Monroe": Boyd, Brian, *Vladimir Nabokov: The American Years*, s. 407-8.

3 "sürüyle hikâye": *Lolita*'yla bağlantılı dönem filmlerinin tahlili için bkz. Graham Vicker, *Chasing Lolita: How Popular Culture Corrupted Nabokov's Little Girl All Over Again* (2008), 76-83.

tu; Véra'nın gazetecilere, üvey babası tarafından kaçırılmış *Lolita*'nın her gece ağlaya ağlaya uykuya daldığını hatırlatması da işe yaramıyordu.⁴

Lolita'yı bir rahatsızlık unsuru, Nabokov'u da sanatsal dille kirli kitaplar yazan biri olarak görenler olsa da, edebiyat çevresinde Nabokov'un çok sayıda hayranı vardı. Ama kendine has bir hayranlar kulübüydü bu. En ünlü hayranları, *Lolita*'ya hürmetle yaklaşmalarına karşın, yazarını zalimlikle niteleme eğilimindeydiler. Popüler yazarlardan Joyce Carol Oates, onun "şaşırtıcı bir nefret kapasitesine sahip" ve "insanlıktan çıkarma konusunda deha sahibi" olduğunu düşünüyordu; üstelik bu sözler, kitabı *seven* birine aitti.⁵

Oates'un 1973 tarihli yorumu, ilk ihtar ateşi değildi. Ondan önce ve sonra birçokları aynı şeyleri söylemeyi sürdürdü; Nabokov'un karakterlerinin duyarsızlığıyla, yazarın "bozulmuşluğunu ve acıyı betimlemekten aldığı zevk"i birbirinden ayırmanın zor olduğunu düşünen John Updike'dan tutun, on yıllar sonra fikirlerini daha dolaysızca ifade eden Martin Amis'e kadar: "*Lolita*, zalimliği konu edinen zalimce bir kitaptır." İster övmek, ister lanetlemek amaçlı olsun, uzun bir geçmişi vardı böylesi yorumların. Oates'un *Lolita*'yı konu edinen makalesinden önce, kırk yıl boyunca Nabokov'un meslektaşları, onun eserlerini gayri insani ya da insanlıktan çıkarıcı olarak nitelemişlerdi.⁶

4 "her gece ağlaya ağlaya uykuya daldığını": Humbert, *Lolita*'nın her gece döküğü gözyaşlarından bahseder (176).

5 Oates, Joyce Carol, "A Personal View of Nabokov", *Saturday Review*, 6 Ocak, 1973, 36-7. Oates'un özgün metni ve sonradan metne yaptığı eklemeye için bkz. Phyllis Roth, *Critical Essays on Vladimir Nabokov* ["Vladimir Nabokov Hakkında Eleştiriler Denemeler"] (1984).

6 Updike'in sözleri şuradan alınmıştır: "Van Loves Ada; Ada Loves Van", *The New Yorker*, 2 Ağustos 1969, 70; Amis'in nitelemesi "Martin Amis on *Lolita*" başlıklı, Nabokov'un doğumunun 100. yılı şerefine Random House tarafından yayımlanan bir yazıdan alıntıdır; *kırk yıl boyunca*: Karlinski, "Nabokov and Chekhov: the lesser Russian tradition", *Triaquarterly*, Kış 1970, 7-16. Bu tarih ayrıca şurada tartışılmıştır: Leland de la Durantaye, "The Pattern of Cruelty and the Cruelty of Pattern in Vladimir Nabokov", *The Cambridge Quarterly* (Ekim 2006), 301-326.